

واکاوی نقش تربیت اسلامی در نهادینه سازی فرهنگ ایثار و شهادت در نسل جوان

(با تأکید بر مبانی حقوقی جمهوری اسلامی ایران)

نویسندگان	وابستگی سازمانی
مظفر احمدی سربرزه	دانش آموخته دکتری تخصصی، گروه حقوق کیفری و جرم شناسی، دانشگاه آزاد اسلامی، مراغه، ایران
اطلاعات مقاله	چکیده
نوع مقاله	در عصر چالش های نوین فرهنگی و فروپاشی برخی از نظام های ارزشی در
صفحه	جوامع مدرن، تربیت اسلامی به عنوان ابزاری راهبردی در تقویت هویت دینی و ملی نسل جوان اهمیت مضاعفی یافته است. از جمله عناصر برجسته ای که
دوره ۲، شماره ۲ (شماره چهارم پیاپی)	در آموزه های اسلامی مورد تأکید قرار گرفته، فرهنگ ایثار و شهادت است؛
اطلاعات نویسنده مسئول	فرهنگی که در گفتمان انقلاب اسلامی ایران به صورت نهادینه و نظام مند تبلور یافته و در ساختار حقوقی کشور نیز انعکاس یافته است. این پژوهش با روش
نویسنده مسئول	تحلیلی - توصیفی و با رویکردی میان رشته ای به بررسی نقش تربیت اسلامی
مظفر احمدی سربرزه	در نهادینه سازی فرهنگ ایثار و شهادت در نسل جوان پرداخته و در عین حال،
کد ارکید	ابعاد حقوقی این مقوله را با تمرکز بر قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران،
تلفن	نهادهای مرتبط و مفاهیم فقهی مورد واکاوی قرار می دهد. هدف اصلی مقاله،
۰۹۱۸۸۷۳۸۰۷۱	تبیین سازوکارهای تربیتی و حقوقی ای است که می تواند منجر به درونی سازی
mahmadisarbarzeh@yahoo.com	پایدار ارزش ایثار و شهادت در جوانان شوند. یافته ها نشان می دهد که پیوند
سابقه مقاله	میان نظام آموزشی اسلامی، نهادهای فرهنگی و مبانی حقوق عمومی، زمینه ساز
تاریخ دریافت	شکل گیری هویتی اخلاق محور، تکلیف مدار و مسئولیت پذیر در نسل جوان
۱۴۰۴/۰۳/۱۴	خواهد بود. در نتیجه، مقاله بر این نکته تأکید دارد که نهادینه سازی فرهنگ
تاریخ ویرایش	ایثار و شهادت، نه صرفاً یک امر نمادین، بلکه نیازمند طراحی سازوکارهای
۱۴۰۴/۰۳/۳۰	دقیق حقوقی و تربیتی در نظام های آموزشی، فرهنگی و تقنینی کشور است.
تاریخ پذیرش	
۱۴۰۴/۰۴/۱۵	
تاریخ انتشار	
۱۴۰۴/۰۵/۰۲	
روش پژوهش	توصیفی تحلیلی
واژگان کلیدی	هویت اسلامی، تربیت جهادی، حقوق عمومی، قانون اساسی
توضیحات	
کلید حقوق این مقاله متعلق به نویسندگان می باشد.	
خوانندگان این مجله، اجازه توزیع، ترکیب مجدد و تغییر جزئی را با ذکر منبع آن دارند.	
نحوه استناد	احمدی سربرزه، مظفر (۱۴۰۴)، « واکاوی نقش تربیت اسلامی در نهادینه سازی فرهنگ ایثار و شهادت در نسل
دهی	جوان (با تأکید بر مبانی حقوقی جمهوری اسلامی ایران)»، فصلنامه علمی مطالعات میان رشته ای حقوق و تربیت
	اسلامی، دوره ۲، شماره ۲، (شماره چهارم پیاپی)، صفحات ۳۰ - ۴۳

**Analyzing the Role of Islamic Education in Institutionalizing the Culture of Sacrifice and Martyrdom in the Young Generation
(With Emphasis on the Legal Foundations of the Islamic Republic of Iran)**

Authors		Organizational Affiliation
Mozaffar Ahmadi Sarbarzeh		PhD graduate in Criminal Law and Criminology, Islamic Azad University, Maragheh, Iran
Article Information		Abstract
Article Type	Research	In the era of new cultural challenges and the collapse of some value systems in modern societies, Islamic education has gained additional importance as a strategic tool in strengthening the religious and national identity of the young generation. Among the prominent elements emphasized in Islamic teachings is the culture of sacrifice and martyrdom; a culture that was institutionalized and systematically crystallized in the discourse of the Islamic Revolution of Iran and has also been reflected in the country's legal structure. This research, using an analytical-descriptive method and an interdisciplinary approach, examines the role of Islamic education in institutionalizing the culture of sacrifice and martyrdom in the young generation, and at the same time, it analyzes the legal dimensions of this category by focusing on the Constitution of the Islamic Republic of Iran, related institutions, and jurisprudential concepts. The main purpose of the article is to explain the educational and legal mechanisms that can lead to the sustainable internalization of the value of sacrifice and martyrdom in young people. The findings show that the connection between the Islamic educational system, cultural institutions, and the foundations of public law will pave the way for the formation of a morally-oriented, duty-oriented, and responsible identity in the young generation. As a result, the article emphasizes that institutionalizing the culture of sacrifice and martyrdom is not merely a symbolic matter, but also requires the design of precise legal and educational mechanisms in the country's educational, cultural, and legislative systems.
Pages	30 - 43	
Volume 2, Issue 2		
Corresponding Author's Info		
Corresponding Author's	Mozaffar Ahmadi Sarbarzeh	
ORCID	0000-0000-0000-0000	
Tell	09188738071	
Email	mahmadisarbarzeh@yahoo.com	
Article History		
Received	2025/06/04	
Revised	2025/06/20	
Accepted	2025/07/06	
Published Online	2025/07/24	
Research Method	Descriptive Analytical	
Keywords	<i>Islamic identity, Jihadi education, public law, Constitution</i>	
Description		
<i>All rights to this article belong to the authors.</i>		
<i>Readers of this magazine are permitted to distribute, recombine, and modify the material with due acknowledgement of the source.</i>		
How to Cite This Article	Ahmadi Sarbarzeh, Mozaffar (2025), " <i>Analyzing the Role of Islamic Education in Institutionalizing the Culture of Sacrifice and Martyrdom in the Young Generation (With Emphasis on the Legal Foundations of the Islamic Republic of Iran)</i> ", Quarterly Journal of Interdisciplinary Studies in Islamic Law & Education, Volume 2, Issue 2, (Fourth Consecutive Issue), Pages 30 – 43	

۱- مقدمه

در دهه های اخیر، جوامع اسلامی با چالش های نوظهوری در عرصه های فرهنگی، اجتماعی و هویتی مواجه شده اند؛ چالش هایی که عمدتاً ریشه در جنگ نرم و تلاش نظام سلطه برای استحاله ی تدریجی ارزش های دینی و انقلابی دارند. در این میان، نسل جوان به عنوان سرمایه راهبردی آینده، بیش از سایر اقشار در معرض تهدیدات هویتی، فردگرایی افراطی و گسست از ارزش های ایثار و شهادت قرار گرفته است (عیوضی و دامیار، ۱۳۹۵: ۴۲). جنگ نرم، برخلاف جنگ سخت، با بهره گیری از ابزارهای رسانه ای، آموزشی و فرهنگی، به دنبال تغییر نگرش ها، باورها و سبک زندگی نسل نو است و در این مسیر، مفاهیمی چون ایثار، مسئولیت پذیری و شهادت طلبی را هدف قرار داده است (عیوضی، ۱۳۹۵: ۴۷). از این رو، بازخوانی نقش تربیت اسلامی در نهادینه سازی فرهنگ ایثار و شهادت، ضرورتی انکارناپذیر در مواجهه با این همه هاست؛ فرهنگی که در گفتمان انقلاب اسلامی، نه تنها یک فضیلت فردی، بلکه یک راهبرد تمدنی تلقی می شود (مطهری، ۱۳۸۷: ۲۱). در این میان، حقوق عمومی در نظام جمهوری اسلامی ایران، صرفاً ابزاری برای تنظیم مناسبات شهروندی نیست، بلکه بستری برای تحقق ارزش های متعالی اسلامی از جمله عدالت اجتماعی، تکلیف مداری و وفاداری به مصالح امت اسلامی است (مهدوی زاهد، ۱۳۹۹: ۸۷). اصولی چون اصل سوم، هشتم، پنجاه و دوم و صد و پنجاه و چهارم قانون اساسی، به روشنی بر مسئولیت دولت در تربیت دینی، ترویج فرهنگ ایثار و حمایت از ایثارگران تأکید دارند. در چنین بستری، نگاه میان رشته ای به پیوند تربیت اسلامی و حقوق عمومی، می تواند افق های تازه ای برای نهادینه سازی پایدار فرهنگ ایثار و شهادت در نسل جوان بگشاید؛ چرا که واقعیت های اجتماعی امروز، دیگر با رویکردهای تک بعدی قابل تحلیل و درمان نیستند (همان: ۹۱). از سوی دیگر، تربیت اسلامی با تأکید بر مفاهیمی چون حق و تکلیف، جهاد، امر به معروف و نهی از منکر، ظرفیت بالایی در پرورش نسلی مسئول، مقاوم و آرمان گرا دارد. این تربیت، نه تنها در سطح فردی، بلکه در سطح اجتماعی نیز می تواند به انسجام ملی، تقویت هویت دینی و افزایش سرمایه اجتماعی منجر شود (سلیمانی، ۱۴۰۰: ۶۳). اما این ظرفیت ها زمانی بالفعل می شوند که در قالب سیاست گذاری های حقوقی و نهادهای رسمی مانند آموزش و پرورش، بنیاد شهید و بسیج دانش آموزی، به صورت نظام مند پیاده سازی شوند. بر این اساس، هدف اصلی مقاله حاضر، واکاوی نقش تربیت اسلامی در نهادینه سازی فرهنگ ایثار و شهادت در نسل جوان، با تأکید بر مبانی حقوقی جمهوری اسلامی ایران است. مقاله با بهره گیری از روش تحقیق تحلیلی-توصیفی و با استفاده از منابع کتابخانه ای، تلاش دارد تا ضمن تبیین مفاهیم کلیدی، به بررسی سازوکارهای تربیتی و حقوقی مؤثر در این زمینه بپردازد و در نهایت، راهکارهایی برای تقویت این فرهنگ در نظام آموزشی و حقوقی کشور ارائه دهد.

۲- پیشینه شناسی

پیش از ورود به تحلیل اصلی، ضروری است که به بررسی مطالعات پیشین در زمینه ی تربیت اسلامی، فرهنگ ایثار و شهادت، و پیوند آن با مبانی حقوق عمومی پرداخته شود. مرور پیشینه پژوهش، ضمن روشن ساختن جایگاه تحقیق حاضر در میان آثار موجود، به شناسایی خلأهای علمی و تقویت بنیان نظری مقاله کمک می کند. همچنین، بررسی پژوهش های پیشین امکان مقایسه ی رویکردها، روش ها و نتایج را فراهم می سازد و زمینه ساز ارائه ی چارچوبی نوآورانه و میان رشته ای خواهد بود.

حیرانی (۱۴۰۳)، در پژوهش خود با عنوان «بررسی شیوه ها و الگوهای تربیتی فرهنگ ایثار و شهادت» بیان می کند که تربیت اسلامی با بهره گیری از روش هایی چون الگوسازی، پرورش عاطفی، و ایجاد بینش، نقش مؤثری در انتقال فرهنگ ایثار به نسل جوان دارد. وی با استناد به منابعی چون قرآن و نهج البلاغه، روش هایی همچون ارائه اسوه های عملی، پرورش زیبایی شناسی دینی، و تقویت هویت اجتماعی را از مؤثرترین شیوه های تربیت ایثارگرانه معرفی می کند. این پژوهش تأکید دارد که در عصر تنوع فرهنگی، نظام تعلیم و تربیت باید به صورت هدفمند به بازتولید این فرهنگ بپردازد. همچنین، فقدان پژوهش های کاربردی در زمینه روش های تربیتی مرتبط با ایثار و شهادت را یکی از خلأهای موجود می داند.

فقیهی واعظی (۱۴۰۱)، در پژوهش خود با عنوان «تأثیر فرهنگ ایثار و شهادت بر استحکام مبانی حقوق عمومی در نظام جمهوری اسلامی ایران» به بررسی پیوند میان ارزش های ایثارگرانه و ساختار حقوقی نظام اسلامی پرداخته است. وی معتقد است که ترویج فرهنگ ایثار، موجب

تقویت مشارکت مردمی، انسجام ملی، مشروعیت سیاسی و افزایش قدرت نرم نظام می‌شود. این مقاله با تحلیل اصول قانون اساسی و نهادهای مرتبط، نشان می‌دهد که فرهنگ ایثار نه تنها یک ارزش اخلاقی، بلکه یک مؤلفه بنیادین در تحقق حقوق عمومی و توسعه ملی است. نویسنده بر ضرورت طراحی سیاست‌های حقوقی برای حمایت از این فرهنگ تأکید دارد.

حمیدی (۱۴۰۱)، در پژوهش خود با عنوان «بررسی راهبردهای اجتماعی و سیاسی فرهنگ ایثار و شهادت در توسعه تمدن نوین اسلامی» با استناد به بیانات مقام معظم رهبری، فرهنگ ایثار را یکی از ارکان تمدن‌سازی اسلامی معرفی می‌کند. وی معتقد است که راهبردهایی چون عدالت‌خواهی، دشمن‌شناسی، عزت‌طلبی و استقلال علمی، از جمله مؤلفه‌هایی هستند که در پرتو فرهنگ ایثار می‌توانند به شکوفایی تمدن نوین اسلامی منجر شوند. این پژوهش با روش تحلیل محتوای بیانات رهبری، به تبیین نقش نهادهای اجتماعی و سیاسی در ترویج این فرهنگ پرداخته است. همچنین، بر لزوم هم‌افزایی میان نهادهای تربیتی و حقوقی تأکید دارد.

قدمی کارمزدی (۱۴۰۰)، در پژوهش خود با عنوان «جایگاه ترویج فرهنگ ایثار و شهادت از منظر قرآن و روایات» به بررسی مبانی معرفتی و ارزشی این فرهنگ در منابع اسلامی پرداخته است. وی با تحلیل آیات و احادیث، نشان می‌دهد که ایثار و شهادت از مراتب عالی کمال انسانی هستند و در نظام تربیتی اسلام جایگاه ویژه‌ای دارند. این پژوهش تأکید دارد که ترویج این فرهنگ باید با بهره‌گیری از روش‌های قرآنی و روایی صورت گیرد و صرفاً به نمادگرایی بسنده نشود. همچنین، نقش نهادهای آموزشی و رسانه‌ای در تحقق این هدف مورد بررسی قرار گرفته است.

نصیری و بختیاری (۱۴۰۱)، در پژوهش خود با عنوان «تبیین جامعه‌شناختی فرهنگ ایثار و شهادت» با رویکردی نظری و تحلیلی، فرهنگ ایثار را نه صرفاً احساسی، بلکه رفتاری عقلانی و ارزش‌محور معرفی می‌کنند. آنان معتقدند که این فرهنگ می‌تواند در خرده‌نظام‌های اجتماعی مانند خانواده، آموزش، حقوق و سیاست نهادینه شود. پژوهش با بهره‌گیری از نظریه‌های جامعه‌شناسی ارزشی، به بررسی عوامل مؤثر بر انتقال این فرهنگ در جامعه ایرانی پرداخته است. یافته‌ها نشان می‌دهد که ایثار و شهادت، بنیان انسجام اجتماعی و وجدان جمعی را تقویت می‌کنند.

رنجبر و همکاران (۱۳۹۹)، در پژوهش خود با عنوان «مفهوم‌شناسی فرهنگ ایثار و شهادت» به تحلیل مفهومی این دو واژه در منظومه معرفتی اسلام پرداخته‌اند. آنان ایثار را به معنای مقدم داشتن دیگری بر خود، و شهادت را فداکاری آگاهانه در راه آرمان الهی تعریف کرده‌اند. این مقاله با روش تحلیلی-مفهومی، به بررسی جایگاه این مفاهیم در قرآن، روایات و ادبیات دینی پرداخته و آن‌ها را به عنوان اهداف نهایی تربیت اسلامی معرفی می‌کند. همچنین، به نقش این مفاهیم در سلامت اجتماعی و معنوی جامعه اشاره شده است.

دارابی (۱۴۰۳)، در پژوهش خود با عنوان «راهکارهای ترویج فرهنگ ایثار و شهادت، رویکردی تمدنی» با استفاده از روش فراترکیب، به تحلیل راهبردهای کلان برای نهادینه‌سازی این فرهنگ در سطح تمدنی پرداخته است. وی معتقد است که تحقق تمدن نوین اسلامی بدون بازتولید ساختاری فرهنگ ایثار ممکن نیست. این پژوهش با بررسی بیش از ۳۰ منبع علمی، به ارائه راهکارهایی چون بازنگری در محتوای آموزشی، تقویت نهادهای حمایتی، و تدوین سیاست‌های حقوقی هماهنگ با ارزش‌های ایثارگرانه پرداخته است. همچنین، بر ضرورت پیوند میان تربیت اسلامی و حقوق عمومی در این مسیر تأکید دارد.

با مرور پژوهش‌های پیشین مشخص می‌شود که هر کدام از این آثار تنها به بخشی از موضوع ایثار و شهادت پرداخته‌اند. برخی از آن‌ها صرفاً ناظر به بُعد تربیتی بوده و از تحلیل حقوقی غافل مانده‌اند (مانند حیرانی و رنجبر)، برخی دیگر تنها جنبه‌های حقوق عمومی یا اجتماعی موضوع را بررسی کرده‌اند (مانند فقیهی واعظی و نصیری) و در اکثر آن‌ها فقدان نگاه نظام‌مند میان‌رشته‌ای کاملاً محسوس است. آنچه مقاله حاضر را از این پیشینه‌ها متمایز می‌سازد، رویکرد تلفیقی و نوین آن در پیوند دادن تربیت اسلامی با مبانی حقوقی جمهوری اسلامی ایران در زمینه نهادینه‌سازی فرهنگ ایثار و شهادت در نسل جوان است. این مقاله ضمن تحلیل اصول قانون اساسی مرتبط، به بررسی نهادهای آموزشی، فرهنگی و حقوقی پرداخته و با تمرکز بر نسل جوان، راهکارهایی کاربردی برای گسترش فرهنگ ایثار در بستر سیاست‌گذاری‌های دینی و مدنی ارائه می‌دهد. اهمیت

و نوآوری مقاله نه تنها در ماهیت میان رشته‌ای آن، بلکه در پاسخ دادن به یکی از نیازهای حیاتی جامعه اسلامی معاصر یعنی بازآفرینی فرهنگی عدالت‌محور، مسئول‌مدار و هویت‌ساز نهفته است.

۳- مفهوم شناسی

هر پژوهش علمی برای استواری و انسجام نظری خود نیازمند تبیین دقیق مفاهیم کلیدی و چارچوب‌های نظری مرتبط با موضوع است. در این بخش، تلاش می‌شود تا با تعریف مفاهیم بنیادینی چون تربیت اسلامی، ایثار، شهادت، حقوق عمومی و حق و تکلیف، بنیان نظری مقاله تقویت گردد. همچنین، با بهره‌گیری از منابع قرآنی، روایی و نظریات اندیشمندان اسلامی، جایگاه این مفاهیم در نظام تربیتی و حقوقی جمهوری اسلامی ایران تبیین خواهد شد. از آنجا که فرهنگ ایثار و شهادت در منظومه معرفتی اسلام، نه تنها یک فضیلت فردی بلکه یک راهبرد اجتماعی و تمدنی تلقی می‌شود، بررسی مبانی نظری آن در آیات قرآن، سیره اهل بیت (ع)، و اندیشه‌های متفکرانی چون امام خمینی (ره) و شهید مطهری، ضرورتی انکارناپذیر است. همچنین، تحلیل اصول حقوقی مرتبط در قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، به‌ویژه اصول ۳، ۸، ۱۵۲ و ۱۵۴، چارچوب حقوقی این فرهنگ را روشن می‌سازد. در ادامه این بخش، ابتدا مفاهیم کلیدی پژوهش تعریف می‌شوند، سپس چارچوب نظری با تکیه بر دیدگاه‌های اسلامی و حقوقی ارائه خواهد شد تا زمینه‌ای برای تحلیل‌های بعدی فراهم گردد.

۳-۱- تربیت اسلامی

تربیت اسلامی فرآیندی جامع، هدفمند و مستمر است که با تکیه بر آموزه‌های وحیانی، به دنبال پرورش انسان موحد، مسئول، آگاه و متعهد در برابر خداوند، خود، جامعه و طبیعت می‌باشد. این نوع تربیت، برخلاف رویکردهای سکولار، تنها به انتقال دانش یا مهارت محدود نمی‌شود، بلکه در پی ساختن انسان متعادل در ابعاد عقلانی، اخلاقی، عاطفی، اجتماعی و معنوی است. از منظر اسلامی، تربیت نه صرفاً یک فعالیت آموزشی، بلکه فرآیندی الهی است که غایت آن، رسیدن انسان به مقام عبودیت و خلافت الهی است (اسلامی‌مهر و همکاران، ۱۳۹۹: ۲۰۳). مطهری با تأکید بر سه رکن اساسی تعقل، تهذیب نفس و عمل صالح، تربیت اسلامی را ابزاری برای پرورش انسان کامل می‌داند؛ انسانی که در پرتو ایمان و عمل آگاهانه، به رشد متوازن فردی و اجتماعی دست می‌یابد (مطهری، ۱۳۸۷: ۴۵). وی معتقد است که تربیت اسلامی باید همزمان به پرورش عقل و تزکیه نفس بپردازد و این دو را در تعادل نگه دارد، چرا که عقل بدون تهذیب، به انحراف می‌انجامد و تهذیب بدون عقل، به جمود و تجرّج. از سوی دیگر، تربیت اسلامی در نگاه معاصر نیز به‌عنوان یک نظام معرفتی و تمدنی تلقی می‌شود که می‌تواند در برابر بحران‌های هویتی، فرهنگی و اخلاقی عصر حاضر، راهکار ارائه دهد. سلیمانی با تحلیل نقش تربیت اسلامی در هویت‌سازی نسل جوان، تأکید می‌کند که این تربیت با بهره‌گیری از منابع دینی، الگوسازی رفتاری، و تقویت حس مسئولیت اجتماعی، می‌تواند به بازسازی هویت دینی و ملی جوانان کمک کند (سلیمانی، ۱۴۰۰: ۶۵). در مجموع، تربیت اسلامی نه تنها یک نظام تربیتی، بلکه یک جهان‌بینی تربیتی است که بر اساس آن، انسان موجودی مختار، مسئول و در حال شدن است و باید در مسیر قرب الهی، رشد یابد. این تربیت، با پیوند زدن میان علم، ایمان و عمل، الگویی جامع برای رشد فرد و جامعه ارائه می‌دهد و در صورت نهادینه‌سازی در نهادهای آموزشی و فرهنگی، می‌تواند به تحقق جامعه‌ای عدالت‌محور، اخلاق‌مدار و الهی منجر شود.

۳-۲- ایثار و شهادت

ایثار و شهادت از مفاهیم بنیادی در منظومه معرفتی اسلام هستند که جایگاهی بلند در قرآن، سنت و ادبیات دینی دارند. ایثار به معنای مقدم داشتن دیگری بر خود، حتی در شرایط تنگدستی است که نمونه عالی آن در آیه ۹ سوره حشر بیان شده: «وَيُؤْتِرُونَ عَلَىٰ أَنْفُسِهِمْ وَكُلَّ كَانٍ بِهِمْ حَصَاصَةً». این مفهوم، نشانه اوج گذشت، فداکاری و مسئولیت‌پذیری اجتماعی در اخلاق اسلامی است (رنجبر، ۱۳۹۹: ۴۳). از سوی دیگر، شهادت در فرهنگ اسلامی نه تنها به معنای مرگ در راه خدا، بلکه نقطه اوج آگاهی، ایثار و جهاد در راه ارزش‌های الهی است؛ «شهد أن لا إله

«*إلا الله*» نیز خود گویای آن است که شهادت پیوندی عمیق با توحید و آزادی دارد (رنجبر، ۱۳۹۹: ۴۷؛ آشناور، ۱۳۸۹: ۱۰۳). مطهری، شهادت را آگاهانه‌ترین نوع انتخاب و بالاترین مرتبه حیات انسانی می‌داند و معتقد است که «شهادت کسی است که همه چیز خود را آگاهانه در راه هدف فدای می‌کند، نه از روی هیجان، بلکه از سر عقل و عشق» (مطهری، ۱۳۸۷: ۴۸). او بر این باور است که جامعه‌ای که روحیه ایثار و شهادت در آن زنده باشد، نه تنها در برابر دشمنان مصون خواهد بود، بلکه در مسیر پیشرفت، استقلال و عدالت نیز گام برمی‌دارد. در رویکردهای معاصر نیز ایثار و شهادت به‌عنوان عناصر هویت‌ساز اجتماعی و سرمایه فرهنگی مورد توجه قرار گرفته‌اند. پژوهش‌ها نشان می‌دهند که نهادینه‌سازی فرهنگ ایثار در نظام تربیتی و حقوقی، موجب تقویت انسجام اجتماعی، اعتماد عمومی و ارتقاء مشروعیت نظام سیاسی می‌گردد (فقیهی واعظی، ۱۴۰۱: ۱۱۸؛ دارابی، ۱۴۰۳: ۲۲۰).

۳-۳- حقوق عمومی

حقوق عمومی شاخه‌ای از علم حقوق است که به تنظیم روابط میان دولت و مردم، نهادهای حاکمیتی با یکدیگر، و سازمان‌های عمومی با شهروندان می‌پردازد. این شاخه از حقوق، ناظر بر مناسباتی است که در آن دست‌کم یک طرف رابطه، دارای قدرت عمومی و صلاحیت حاکمیتی است و هدف آن، تأمین نظم عمومی، عدالت اجتماعی و منافع همگانی است (ربیع‌زاده، ۱۳۹۵: ۴۵). برخلاف حقوق خصوصی که بر اصل تساوی طرفین و اراده آزاد استوار است، در حقوق عمومی اصل بر نابرابری حقوقی و آمره بودن قواعد است؛ یعنی قواعدی که حتی با توافق طرفین نیز قابل تغییر نیستند (گرچی‌ازندریانی، ۱۳۹۶: ۲۱). از منظر ساختاری، حقوق عمومی شامل زیرشاخه‌هایی چون حقوق اساسی، حقوق اداری، حقوق مالی، حقوق کیفری و حقوق کار می‌شود که هر یک به بخشی از روابط دولت با مردم یا درون ساختار حاکمیت می‌پردازند (ویژه، ۱۳۹۵: ۱۴). در نظام جمهوری اسلامی ایران، اصول متعددی از قانون اساسی مانند اصول ۳، ۸، ۵۶، ۱۵۲ و ۱۵۴، مصادیق بارز حقوق عمومی هستند که بر مسئولیت دولت در تأمین آزادی، عدالت، کرامت انسانی و مشارکت مردم در سرنوشت خود تأکید دارند (اسدیان، ۱۳۹۱: ۳۷). در یک نگاه کل‌نگر، حقوق عمومی را می‌توان دانش و فن تنظیم روابط کلان اجتماعی میان مردم و قدرت عمومی دانست که با بهره‌گیری از ابزارهای حقوقی، در پی تحقق اهدافی چون نظم، امنیت، آزادی و عدالت اجتماعی است (ربیع‌زاده، ۱۳۹۵: ۴۹).

۳-۴- مفهوم حق و تکلیف در تربیت اسلامی

در نظام تربیتی اسلام، مفاهیم «حق» و «تکلیف» نه‌تنها از هم جدا نیستند، بلکه دو روی یک واقعیت اصیل انسانی‌اند؛ بدین معنا که هر فرد مسلمان در برابر دیگران، جامعه و خداوند، هم حقوقی دارد و هم مسئولیت‌هایی متناسب با آن‌ها. تکلیف در تربیت اسلامی، نشانه بلوغ عقلانی، اخلاقی و عرفانی انسان است؛ یعنی مسئول بودن در برابر خداوند، خود، دیگران و جهان هستی (آزین، ۱۴۰۳: ۷۲). این مفهوم برخلاف تصورات رایج، محدودکننده نیست، بلکه بستر تعالی روح و شکوفایی فطرت است؛ زیرا انسان در پرتو انجام تکالیف، به مقام عبودیت و خلافت الهی نائل می‌شود (فخرالاسلام و همکاران، ۱۳۹۸: ۹۱). در همین راستا، مفهوم حق در اسلام نه‌تنها به عنوان امتیازی شخصی، بلکه به‌عنوان ظرف تحقق عدالت و کرامت انسانی تلقی می‌شود. از منظر قرآن، حقوق انسان به واسطه کرامت ذاتی و خلافت الهی او بر زمین به رسمیت شناخته می‌شود؛ همچون آیه «وَلَقَدْ كَرَّمْنَا بَنِي آدَمَ...» (اسرا: ۷۰) که منشأ حق را در کرامت می‌داند (علوی‌نژاد، ۱۳۸۲: ۶۰). بنابراین، در تربیت اسلامی، هر حقی با تکلیفی متناظر همراه است، و شکوفایی اخلاق فردی و اجتماعی تنها در سایه توازن این دو حاصل می‌شود. از این منظر، انسان تربیت‌یافته کسی است که هم مطالبه‌گر آگاه حقوق خود است و هم ملتزم و مسئول در قبال دیگران و نظام اجتماعی.

۴- جایگاه ایثار و شهادت در قرآن، سنت و سیره اهل بیت (ع)

در قرآن کریم، ایثار به عنوان یکی از والاترین مراتب اخلاقی معرفی شده است. آیه ۹ سوره حشر می فرماید: «وَيُؤْتِرُونَ عَلَىٰ أَنْفُسِهِمْ وَلَوْ كَانَ بِهِمْ خَصَاصَةٌ» که ناظر بر رفتار انصار نسبت به مهاجرین است و بیانگر روح فداکاری عمیق مؤمنان می باشد (رنجبر، ۱۳۹۹: ۴۴). همچنین، شهادت در آیاتی چون «وَلَا تَقُولُوا لِمَنْ يُقْتَلُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ أُمُوتٌ...» (بقره: ۱۵۴) و «وَلَا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ قُتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ أُمُوتًا...» (آل عمران: ۱۶۹)، نه تنها به عنوان مرگی مقدس، بلکه به عنوان حیاتی برتر معرفی شده است (همان: ۴۷). در سنت پیامبر اسلام (ص) نیز، احادیث متعددی درباره منزلت شهیدان وارد شده است. پیامبر اکرم می فرماید: «فوق كلِّ برٍّ برٌّ حتى يقتل الرجل في سبيل الله» یعنی برتر از هر نیکوکاری، شهادت در راه خداست (آشناور، ۱۳۸۹: ۱۰۴). همچنین از آن حضرت نقل شده است: «الشهيد يشفع في سبعين من أهل بيته» که بیانگر مقام شفاعت شهدا نزد خداوند است (همان: ۱۰۵). در سیره اهل بیت (ع)، ایثار و شهادت نه فقط مفاهیمی اخلاقی، بلکه راهبردهایی برای حفظ دین و عدالت هستند. امام علی (ع) در خطبه ۲۳ نهج البلاغه، شهادت را کرامت مؤمن می خواند: «إن أكرم الموت القتيل» (مطهری، ۱۳۸۷: ۴۹). امام حسین (ع) نیز در روز عاشورا، جان خود و یارانش را در راه احیای امر به معروف و نهی از منکر فدا کرد و فرمود: «إن كان دين محمد لم يستقم إلا بقتلي فيا سيوف خذيني» که اوج تجلی مفهوم شهادت آگاهانه و مصلحانه است (همان: ۵۱). همچنین، امام سجاد (ع) در کلامی گویاست: «القتل لنا عادة و كرامتنا الشهادة»، که نشان دهنده نهادینه بودن فرهنگ ایثار و شهادت در خاندان اهل بیت است (آشناور، ۱۳۸۹: ۱۰۷).

۵- نقش تربیت اسلامی در نهادینه سازی فرهنگ ایثار و شهادت

در این بخش، به تبیین نقش تربیت اسلامی در شکل دهی، تعمیق و نهادینه سازی فرهنگ ایثار و شهادت در نسل جوان پرداخته می شود؛ با تمرکز بر سازوکارهای تربیتی، آموزه های دینی و ظرفیت نهادهای آموزشی در تحقق این هدف.

۵-۱- نقش خانواده، مدرسه، رسانه و نهادهای دینی

در نظام تربیت اسلامی، چهار نهاد کلیدی یعنی خانواده، مدرسه، رسانه و نهادهای دینی نقشی بنیادین در نهادینه سازی فرهنگ ایثار و شهادت ایفا می کنند. خانواده به عنوان نخستین بستر تربیتی، از طریق الگوسازی رفتاری، انتقال عاطفی مفاهیم و تقویت هویت دینی، زمینه ساز درونی سازی ارزش های ایثارگرانه در کودکان است. فرزندان با مشاهده رفتار والدین، به ویژه در موقعیت هایی چون گذشت، فداکاری و مسئولیت پذیری، مفاهیم ایثار را به صورت طبیعی فرا می گیرند (کاشانی، ۱۴۰۱: ۵). مدرسه نیز با بهره گیری از برنامه های درسی، فعالیت های فرهنگی مانند یادواره شهدا، اردوهای راهیان نور و نقش الگویی معلمان، می تواند این فرهنگ را از سطح نظری به تجربه زیسته دانش آموزان منتقل کند (اسماعیل زاده، ۱۴۰۲: ۴۰). در این میان، رسانه ها به ویژه در عصر دیجیتال، با تولید محتوای هنری، مستند، روایت های شهدا و بازنمایی تصویری از الگوهای ایثار، نقش مهمی در تثبیت این فرهنگ در افکار عمومی دارند (جعفری نژاد و پاکزاد، ۱۴۰۱: ۹). در نهایت، نهادهای دینی همچون مساجد، هیئات مذهبی و حوزه های علمیه، با تبیین مبانی معرفتی ایثار و شهادت از منظر قرآن و سنت، این مفاهیم را از سطح عاطفی به سطح عقلانی و تمدنی ارتقا می دهند (امیری، ۱۴۰۱: ۷). هم افزایی این نهادها، می تواند زمینه ساز تربیت نسلی ایثارگر، مسئول و متعهد به ارزش های اسلامی باشد.

۵-۲- تربیت جهادی و مسئولیت پذیری اجتماعی

در تربیت اسلامی، «تربیت جهادی» به عنوان الگویی فعال، مسئولانه و آرمان گرا، نقش مهمی در پرورش روحیه مسئولیت پذیری اجتماعی ایفا می کند. این نوع تربیت، با تأکید بر مفاهیمی چون ایثار، خدمت بی منت، خودسازی و مشارکت در حل مسائل جامعه، فرد را از حالت انفعالی خارج کرده و به کنشگری مؤثر در عرصه های اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی سوق می دهد (ردایی و همکاران، ۱۴۰۰: ۱۰۲). تربیت جهادی نه تنها به معنای

آمادگی برای دفاع از ارزش هاست، بلکه به معنای حضور فعال در عرصه‌های خدمت‌رسانی، محرومیت‌زدایی و آبادانی نیز هست؛ به‌ویژه در قالب‌هایی چون اردوهای جهادی، فعالیت‌های داوطلبانه و مشارکت در پروژه‌های مردمی (باقری، ۱۴۰۴: بی‌صفحه). از منظر تربیتی، این الگو با ایجاد حس تعلق اجتماعی، تقویت هویت دینی و انقلابی، و آموزش مهارت‌های زندگی جمعی، زمینه‌ساز شکل‌گیری نسلی مسئول، متعهد و دغدغه‌مند نسبت به سرنوشت جامعه است. در واقع، تربیت جهادی با پیوند زدن میان ایمان، عمل و مسئولیت اجتماعی، بستری برای تحقق عدالت اجتماعی و تمدن‌سازی اسلامی فراهم می‌آورد (فدا، ۱۴۰۴: بی‌صفحه).

۵-۳- تحلیل موردی: بسیج دانش‌آموزی یا اردوهای راهیان نور

در نظام تربیت اسلامی، بسیج دانش‌آموزی و اردوهای راهیان نور دو الگوی عینی و میدانی از تربیت ارزشی، جهادی و هویتی به‌شمار می‌روند که نقش مهمی در نهادینه‌سازی فرهنگ ایثار و شهادت در نسل جوان دارند. بسیج دانش‌آموزی با ساختار منسجم، برنامه‌های فرهنگی، جهادی، آموزشی و هنری، بستری برای تربیت نسلی مسئول، مؤمن و انقلابی فراهم می‌آورد. این نهاد با بهره‌گیری از فعالیت‌هایی چون حلقه‌های صالحین، طرح شهید بهنام محمدی، اردوهای جهادی و مشارکت در مناسبت‌های ملی و مذهبی، روحیه خودباوری، مسئولیت‌پذیری و هویت دینی را در دانش‌آموزان تقویت می‌کند (برزنونی و کسلخه، ۱۴۰۴: ۳). تحلیل‌ها نشان می‌دهد که مشارکت فعال در بسیج دانش‌آموزی، با افزایش سرمایه فرهنگی، تقویت مشارکت اجتماعی و ارتقاء هویت انقلابی نوجوانان همراه است (رضایی، ۱۴۰۰: ۷۵). از سوی دیگر، اردوهای راهیان نور به‌عنوان یک تجربه میدانی و فرهنگی، با بازدید از مناطق عملیاتی دفاع مقدس، موجب بازتولید حافظه جمعی، تقویت هویت فرهنگی و درونی‌سازی ارزش‌های ایثار و شهادت می‌شوند. این اردوها نه‌تنها مکمل درس‌های آموزشی دفاعی هستند، بلکه با ایجاد فضای عاطفی و معرفتی، دانش‌آموزان را به درک عمیق‌تری از مفاهیم جهاد، مقاومت و ولایت‌پذیری می‌رسانند (احمدی سربازی و همکاران، ۱۴۰۳: ۶). یافته‌های پژوهش‌های کیفی نشان می‌دهد که راهیان نور، فراتر از یک سفر زیارتی-آموزشی، یک فرآیند جامعه‌پذیری ارزشی است که موجب شکل‌گیری هویت دینی و مسئولیت اجتماعی در نوجوانان می‌شود (همان: ۸). در مجموع، این دو الگو با هم‌افزایی ظرفیت‌های تربیتی، می‌توانند به‌عنوان بازوی میدانی نظام تعلیم و تربیت اسلامی، در تحقق اهداف سند تحول بنیادین آموزش و پرورش و تربیت نسل مؤمن، انقلابی و تمدن‌ساز ایفای نقش کنند.

۶-۶- تحلیل حقوقی فرهنگ ایثار و شهادت در نظام جمهوری اسلامی

در این بخش، به تحلیل حقوقی فرهنگ ایثار و شهادت در ساختار حقوق عمومی جمهوری اسلامی ایران پرداخته خواهد شد. محورهای اصلی شامل جایگاه مفاهیم ایثار و شهادت در اصول قانون اساسی، نقش آن‌ها در تقویت مشروعیت و سرمایه اجتماعی نظام سیاسی، پیوند آن با حقوق شهروندی و مشارکت عمومی، و کارکردهای آن در سیاست‌گذاری‌های دفاعی، فرهنگی و بین‌المللی خواهد بود. همچنین، نسبت این فرهنگ با مبانی فقهی و حقوقی همچون عدالت، کرامت انسانی و مسئولیت اجتماعی بررسی می‌شود تا ابعاد حقوقی این ارزش بنیادین در نظام اسلامی روشن گردد.

۶-۱- جایگاه ایثار و شهادت در قانون اساسی (اصول ۳، ۸، ۱۵۲، ۱۵۴)

در قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، مفاهیم ایثار و شهادت به‌صورت مستقیم یا غیرمستقیم در اصول متعددی بازتاب یافته‌اند. چهار اصل کلیدی ۳، ۸، ۱۵۲ و ۱۵۴ بستر حقوقی و ارزشی این فرهنگ را در سطوح داخلی و بین‌المللی تبیین می‌کنند:

- اصل ۳ با تأکید بر ایجاد محیطی مساعد برای رشد فضایل اخلاقی، مبارزه با فساد، تقویت بنیه دفاع ملی و آموزش نظامی عمومی، زمینه‌ساز تربیت شهروندانی ایثارگر و آماده برای دفاع از ارزش‌های اسلامی است. بند ۱۱ این اصل، صراحتاً بر آموزش نظامی عمومی برای حفظ استقلال و تمامیت ارضی تأکید دارد که ناظر به آمادگی برای فداکاری در راه وطن و دین است (قانون اساسی، اصل ۳).

- اصل ۸، امر به معروف و نهی از منکر را وظیفه‌ای همگانی و متقابل میان مردم و دولت می‌داند. این اصل، بستر حقوقی برای ترویج فرهنگ ایثار را فراهم می‌سازد؛ چرا که ایثار در عمل، مصداقی از معروف و بی‌تفاوتی در برابر ظلم، مصداقی از منکر است (قانون اساسی، اصل ۸).
- اصل ۱۵۲، سیاست خارجی جمهوری اسلامی را بر پایه نفی سلطه‌جویی و سلطه‌پذیری، دفاع از حقوق مسلمانان و حفظ استقلال همه‌جانبه استوار می‌سازد. این اصل، ایثار را از سطح فردی به سطح بین‌المللی ارتقا می‌دهد و آن را به‌عنوان راهبردی برای حمایت از مظلومان جهان معرفی می‌کند (قانون اساسی، اصل ۱۵۲).
- اصل ۱۵۴، با تأکید بر حمایت از مبارزات حق‌طلبانه مستضعفان در برابر مستکبران، فرهنگ شهادت را به‌عنوان یک آرمان جهانی معرفی می‌کند. این اصل، پشتوانه حقوقی برای حمایت از نهضت‌های مقاومت و ترویج فرهنگ ایثار در سطح بین‌الملل است (قانون اساسی، اصل ۱۵۴).

۶-۲- بررسی نهادهای حقوقی مرتبط: بنیاد شهید، بسیج، قانون حمایت از ایثارگران

در چارچوب حقوق عمومی جمهوری اسلامی ایران، نهادهایی همچون بنیاد شهید و امور ایثارگران، سازمان بسیج مستضعفین و قانون جامع خدمات‌رسانی به ایثارگران، بسترهای قانونی و اجرایی تقویت فرهنگ ایثار و شهادت را فراهم می‌سازند. بنیاد شهید و امور ایثارگران که بر اساس فرمان امام خمینی (ره) پس از انقلاب تأسیس شد، در اصل مأمور به صیانت از کرامت خانواده شهدا و انتقال پیام شهادت به نسل‌های آینده است. طبق اساسنامه این بنیاد، فعالیت‌هایی چون حمایت‌های فرهنگی، پژوهشی، توان‌بخشی و آموزش‌های ارزشی در دستور کار آن قرار دارد. از منظر حقوقی، این بنیاد حلقه ارتباطی رسمی بین دولت و جامعه ایثارگر محسوب می‌شود و بار اصلی سیاست‌گذاری فرهنگی در این حوزه را بر دوش دارد (باقری و تیموری، ۱۳۹۹: ۱۲۳). سازمان بسیج مستضعفین نیز که بر اساس ماده ۱۵ اساسنامه سپاه پاسداران انقلاب اسلامی، نهادی مستقل و مردمی تعریف شده، در فرآیند تربیت نسل مؤمن، مقاوم و انقلابی نقشی بنیادین ایفا می‌کند. بسیج با تلفیق کارکردهای دفاعی، فرهنگی، علمی و جهادی، بستر میدانی نهادینه‌سازی فرهنگ ایثار را در سطح جامعه گسترش می‌دهد؛ به‌ویژه از رهگذر برنامه‌هایی چون اردوهای جهادی، حلقه‌های معرفتی، و سازماندهی مناسبت‌های انقلابی (میرزایی، ۱۴۰۱: ۸۴). در کنار این نهادها، قانون جامع خدمات‌رسانی به ایثارگران (مصوب ۱۳۹۱ و اصلاحیه‌های بعدی) چارچوب حقوقی و قانونی لازم برای شناسایی، حمایت و ترویج جایگاه ایثارگران را فراهم ساخته است. این قانون با تعریف مفاهیمی همچون شهید، جانباز، رزمنده، ایثارگر، و برشمردن امتیازات خدماتی، استخدامی، آموزشی، بهداشتی و معیشتی برای آن‌ها، عملاً بستری حقوقی برای حفظ کرامت و الگوسازی از ایثارگران فراهم کرده است (زارعی و همکاران، ۱۴۰۲: ۱۰۸). اجرای مؤثر این قانون، علاوه بر عدالت‌محور کردن نظام خدمات عمومی، نقش آموزشی و فرهنگی نیز در انتقال میراث جهاد و شهادت دارد.

۶-۳- نسبت میان حقوق فردی و مسئولیت اجتماعی در فقه اسلامی

در فقه اسلامی، حقوق فردی و مسئولیت اجتماعی نه در تقابل، بلکه در تلازم و تعامل با یکدیگر تعریف می‌شوند. انسان در نگاه اسلام، موجودی مختار، مکلف و اجتماعی است که برخورداری از حقوق، هم‌زمان با پذیرش مسئولیت در برابر دیگران معنا می‌یابد. این نسبت دوسویه، در آموزه‌های فقهی، اصول اخلاقی و قواعد اجتماعی اسلام به‌روشنی قابل مشاهده است. از منظر فقهی، حقوق فردی همچون مالکیت، آزادی، کرامت و امنیت، بر پایه اصل کرامت انسانی و خلافت الهی انسان بر زمین استوار است (مصطفوی، ۱۴۰۰: ۳). اما این حقوق، مطلق و بی‌قید نیستند؛ بلکه در چارچوب مصالح عمومی، عدالت اجتماعی و عدم اضرار به غیر محدود می‌شوند. به‌عنوان نمونه، قاعده «لاضرر و لااضرار فی الاسلام» یکی از مهم‌ترین اصولی است که نشان می‌دهد اعمال حق فردی نباید به زیان دیگران یا جامعه بینجامد (چرخچی و همکاران، ۱۳۹۹: ۱۳۵). در مقابل، مسئولیت اجتماعی در فقه اسلامی نه تنها یک فضیلت اخلاقی، بلکه یک تکلیف شرعی است. مواردی چون وجوب امر به معروف و نهی از منکر،

پرداخت زکات و خمس، مشارکت در جهاد، و حتی رعایت حقوق همسایگان، همگی مصادیقی از مسئولیت اجتماعی اند که در فقه به صورت الزام آور مطرح شده‌اند (مصطفوی، ۱۴۰۰: ۵). این مسئولیت‌ها، ضامن تحقق عدالت، انسجام اجتماعی و صیانت از ارزش‌های الهی در جامعه‌اند. در نتیجه، فقه اسلامی با تأکید بر توازن میان حق و تکلیف، فرد را نه تنها بهره‌مند از حقوق، بلکه مسئول در قبال جامعه می‌داند. این نگرش، الگویی جامع برای تربیت شهروندانی متعهد، اخلاق‌مدار و مشارکت‌جو ارائه می‌دهد که در آن، آزادی فردی در پرتو مسئولیت اجتماعی معنا می‌یابد.

۷- چالش‌ها و آسیب‌شناسی

در این بخش، به واکاوی مهم‌ترین چالش‌ها و آسیب‌های نظری و عملی در مسیر ترویج فرهنگ ایثار و شهادت پرداخته خواهد شد. محورهای اصلی شامل سطحی‌نگری در آموزش ارزشی، نمادگرایی بدون محتوا، مرزهای مفهومی ایثار با افراط‌گرایی مذهبی، سوءبرداشت‌های حقوقی-اجتماعی، و چالش‌های اجرای قوانین حمایتی خواهد بود. این بررسی با هدف شناسایی موانع پیش‌روی نهادهای آموزشی، فرهنگی و حقوقی انجام می‌شود تا زمینه‌ای برای ارائه راهکارهای پایدار فراهم گردد.

۷-۱- چالش‌های حقوقی در ترویج فرهنگ ایثار (مرز با افراط‌گرایی یا سوءبرداشت‌ها)

در ترویج فرهنگ ایثار و شهادت، یکی از چالش‌های مهم حقوقی، مرزبندی دقیق میان ایثار مشروع و افراط‌گرایی دینی یا سوءبرداشت‌های خطرناک از آن است. فقه اسلامی و حقوق عمومی جمهوری اسلامی ایران، در عین تأکید بر ارزش ایثار، چارچوب‌هایی برای جلوگیری از انحراف این مفهوم به سوی خشونت‌گرایی یا سوءاستفاده‌های سیاسی و ایدئولوژیک ارائه می‌دهند. نخست، اصل عقلانیت و اعتدال در آموزه‌های اسلامی، مانع از آن است که ایثار به معنای نفی کامل خود یا نادیده گرفتن مصالح عمومی تعبیر شود. قرآن کریم با تأکید بر «لَا تَجْعَلْ يَدَكَ مَغْلُولَةً إِلَىٰ عُنُقِكَ وَلَا تَبْسُطْهَا كُلَّ الْبَسْطِ» (اسراء: ۲۹)، بر ضرورت تعادل در بخشش و فداکاری تأکید دارد (نقوی و همکاران، ۱۴۰۲: ۹۵). از منظر حقوقی، قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران نیز با تأکید بر کرامت انسانی (اصل ۲۰)، آزادی اندیشه (اصل ۲۳) و منع اجبار در عقیده (اصل ۹)، مرز روشنی میان ایثار آگاهانه و تحمیل ایدئولوژیک ترسیم می‌کند. بنابراین، هرگونه ترویج فرهنگ ایثار که منجر به تحریک احساسات نوجوانان بدون پشتوانه معرفتی، یا بهره‌برداری ابزاری از مفاهیم شهادت شود، با اصول حقوقی و تربیتی اسلام در تعارض است (لسانی سنگاچین و همکاران، ۱۴۰۰: ۱۳۰). از سوی دیگر، افراط‌گرایی دینی که گاه با شعارهای ایثارگرانه توجیه می‌شود، در فقه اسلامی مردود است؛ زیرا با اصولی چون قاعده نفی سیل، قاعده لاضرر و حرمت افساد فی الارض در تضاد قرار دارد. تربیت اسلامی با تأکید بر عقلانیت، محبت، و مسئولیت اجتماعی، از تبدیل ایثار به ابزار خشونت یا حذف دیگران جلوگیری می‌کند (نقوی، ۱۴۰۲: ۱۰۲). در نتیجه، ترویج فرهنگ ایثار باید در چارچوب فقه اعتدالی، حقوق عمومی و اخلاق اجتماعی صورت گیرد تا از یک‌سو موجب تعالی فرد و جامعه شود و از سوی دیگر، بهانه‌ای برای افراط‌گرایی یا سوءبرداشت‌های خطرناک نگردد.

۷-۲- آسیب‌های تربیتی: سطحی‌نگری، نمادگرایی بدون محتوا

در تربیت اسلامی، یکی از آسیب‌های جدی و نادیده‌گرفته‌شده، سطحی‌نگری و نمادگرایی تهی از معناست؛ آسیبی که می‌تواند فرآیند درونی‌سازی ارزش‌هایی چون ایثار، شهادت و مسئولیت‌پذیری را به شدت تضعیف کند. سطحی‌نگری زمانی رخ می‌دهد که مفاهیم دینی و ارزشی، صرفاً در قالب شعار، مراسم یا نمادهای ظاهری بازنمایی شوند، بدون آن‌که پیوندی با معرفت، عقلانیت و تجربه زیسته برقرار گردد. در چنین شرایطی، دانش‌آموز یا نوجوان ممکن است با مفاهیمی چون «شهادت»، «ایثار» یا «جهاد» آشنا شود، اما این آشنایی در سطح باقی بماند و به درک عمیق، باور قلبی و رفتار عملی منجر نشود (امینی و قریبی، ۱۳۹۹: ۷۵). نمادگرایی بدون محتوا نیز زمانی شکل می‌گیرد که تربیت دینی به تکرار آیین‌ها، شعارها و مناسک محدود شود، بی‌آن‌که زمینه‌ای برای فهم عقلانی، تحلیل تاریخی یا ارتباط با مسائل روز فراهم گردد. این رویکرد، نه تنها موجب

دل‌زدگی نسل جوان می‌شود، بلکه می‌تواند به ترویج خرافه، تحریف مفاهیم اصیل و حتی سوءاستفاده‌های سیاسی از ارزش‌های دینی بینجامد (همان: ۸۳). از منظر تربیتی، این آسیب‌ها باعث می‌شوند که مفاهیم بنیادینی چون ایثار و شهادت، به‌جای آن‌که به‌عنوان سبک زندگی مؤمنانه درونی شوند، به ابزارهای نمایشی و مناسکی تقلیل یابند. در نتیجه، تربیت دینی از مسیر خود خارج شده و به‌جای پرورش انسان متعهد، به بازتولید رفتارهای کلیشه‌ای و بی‌ریشه منجر می‌شود.

۸- راهکارهای حقوقی-تربیتی برای نهادینه‌سازی پایدار

نهادینه‌سازی پایدار فرهنگ ایثار و شهادت مستلزم پیوندی مؤثر میان سازوکارهای حقوقی و فرآیندهای تربیتی است؛ به‌نحوی که این مفاهیم نه‌تنها در سطح سیاست‌گذاری و قانون‌گذاری، بلکه در جان و اندیشه نسل جوان نهادینه شود. از منظر حقوقی، تدوین و اصلاح قوانین پشتیبان همچون قانون جامع خدمات‌رسانی به ایثارگران، با شفاف‌سازی مفاهیم و تعمیم حمایت‌ها، زیرساخت حقوقی لازم برای ترویج عملی این فرهنگ را فراهم می‌کند (زارعی و همکاران، ۱۴۰۲: ۱۰۹). همچنین، الزام نهادهای آموزشی و رسانه‌ای به اجرای برنامه‌های نظام‌مند ایثارمحور در قالب آیین‌نامه‌های اجرایی می‌تواند هم‌افزایی نهادی را تضمین کند (میرزایی و عامری‌پور، ۱۴۰۱: ۳۲۵). از حیث تربیتی نیز، گنجاندن واحد درسی مستقل در برنامه درسی ملی با عنوان «فرهنگ ایثار و مسئولیت اجتماعی» همراه با تربیت معلمان متعهد به انتقال مفاهیم دینی و تجربه‌محور کردن فعالیت‌ها از طریق اردوهای جهادی، دیدار با خانواده شهید و مشارکت در خدمات‌رسانی، مهم‌ترین گام‌ها برای ارتقاء اثربخشی تربیت ایثارگرانه محسوب می‌شود (همان: ۳۳۵-۳۴۰). این راهکارهای هماهنگ، ضمن استحکام‌بخشی به زیرساخت‌های حقوقی، زمینه‌ساز شکل‌گیری نسلی متعهد، آگاه و مسئول در پرتو آموزه‌های اسلامی خواهند بود.

۹- نتیجه‌گیری و پیشنهاد

فرهنگ ایثار و شهادت، به‌عنوان یکی از ارکان هویتی و ارزشی در منظومه معرفتی اسلام و نظام جمهوری اسلامی ایران، نه صرفاً یک مفهوم عاطفی و انقلابی، بلکه یک سازوکار تربیتی و حقوقی برای تحقق جامعه توحیدی و عدالت‌محور است. تحلیل تطبیقی آیات، روایات، اصول قانون اساسی، نهادهای حقوقی و سازوکارهای تربیتی نشان داد که ترویج این فرهنگ تنها در صورتی پایدار خواهد بود که در بستر عقلانیت، اعتدال و رویکرد نهادینه‌شده و نظام‌مند صورت گیرد. از یک‌سو، آموزه‌های فقهی با تأکید بر تلازم حق و تکلیف، نسبت میان آزادی فردی و مسئولیت اجتماعی، و نفی افراط‌گرایی، زمینه‌ای معرفتی برای تربیت ایثارگرانه فراهم می‌آورند. از سوی دیگر، قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران با اصولی چون ۳، ۸، ۱۵۲ و ۱۵۴، فرهنگ ایثار را از سطح فردی به سطح سیاست‌گذاری ارتقا داده و پشتوانه حقوقی معتبری برای ترویج این فرهنگ فراهم ساخته است. همچنین، بررسی نهادهایی نظیر بنیاد شهید و امور ایثارگران، سازمان بسیج، و قانون جامع خدمات ایثارگران نشان داد که ساختار حقوقی کشور در صورت بازآرایی و هم‌افزایی، ظرفیت پایداری برای تربیت اجتماعی-دینی بر پایه ارزش‌های ایثار و شهادت خواهد داشت. از منظر آسیب‌شناختی، چالش‌هایی چون سطحی‌نگری، نمادگرایی بدون محتوا، تحریف مفاهیم، سوءبرداشت‌های حقوقی و تبدیل فرهنگ ایثار به ابزار سیاسی، از مهم‌ترین موانع درونی‌سازی این فرهنگ به شمار می‌روند. این چالش‌ها ضرورت بازنگری در سازوکارهای تربیتی، محتوای آموزشی و نظام سیاست‌گذاری فرهنگی را دوچندان می‌کنند. بر این اساس، پیشنهاد می‌شود تدوین «سند ملی تربیت ایثارگرانه» با رویکرد تلفیقی حقوقی-تربیتی، در دستور کار قرار گیرد؛ سندی که ضمن تعهد نهادی، نظام‌های آموزشی، رسانه‌ای، حقوقی و دینی را هم‌سو سازد و در پرتو آن، مفاهیم ایثار و مسئولیت اجتماعی نه‌فقط به‌عنوان ارزش‌هایی شعاری، بلکه به‌مثابه منش و سبک زندگی در ساختار روانی و اجتماعی نسل آینده رسوب کند.

منابع

❖ قرآن کریم

❖ نهج البلاغه

۱. احمدی سرابی، ایمان؛ منصورى سرابی، وحید؛ احمدی سرابی، جلال (۱۴۰۳)، «تحلیل کیفی اردوهای راهیان نور بر تکوین هویت فرهنگی دانش‌آموزان»، هشتمین همایش بین‌المللی مطالعات روان‌شناسی، علوم تربیتی و خانواده در جهان اسلام
۲. اسدیان، احمد (۱۳۹۱)، «تحولات تفکیک قوا»، تهران: انتشارات مجد
۳. اسلامی مهر، محمدرضا و همکاران (۱۳۹۹)، «تحلیل تطبیقی اهداف تربیت اسلامی و سند تحول بنیادین آموزش و پرورش»، فصلنامه تعلیم و تربیت اسلامی، دوره پانزدهم، شماره سوم
۴. اسماعیل‌زاده، نسرين و اسماعیل‌زاده، نرگس (۱۴۰۲)، «بررسی نقش مدرسه در ترویج فرهنگ ایثار و شهادت»، مجله مطالعات روان‌شناسی و علوم تربیتی، دوره ششم، شماره شصت و دوم
۵. امیری، شیرزاد (۱۴۰۱)، «نقش نهادهای آموزشی، تربیتی و فرهنگی در ترویج فرهنگ ایثار و شهادت»، نخستین همایش ملی ترویج فرهنگ ایثار و شهادت
۶. امینی، نوروز و قریبی، علی (۱۳۹۹)، «آسیب‌شناسی تربیتی سطحی‌نگری در مواجهه با نمادهای دینی»، فصلنامه علوم تربیتی از دیدگاه اسلام، دوره هشتم، شماره چهاردهم
۷. آزین، محمد و همکاران (۱۴۰۳)، «تبیین مفهوم تکلیف و استخراج استلزامات تربیتی رویکرد تکلیف‌محور بر مبنای آموزه‌های قرآن کریم»، فصلنامه تعلیم و تربیت اسلامی، دوره سی و دوم، شماره دوم
۸. آشناور، مهدی و آشناور، حسین (۱۳۸۹)، «ایثار و شهادت در فرهنگ قرآن و حدیث»، همایش ملی ادب ایثار، هنر شهادت، دانشگاه اراک
۹. باقری، نعمت‌الله (۱۴۰۴)، «ترویج همدلی و مسئولیت‌پذیری اجتماعی در میان جوانان از اهداف اردوهای جهادی»، رسانه مسئولیت اجتماعی
۱۰. باقری، نعمت‌الله و تیموری، سمیه (۱۳۹۹)، «جایگاه بنیاد شهید در توسعه فرهنگ ایثار»، فصلنامه مطالعات فرهنگی و اجتماعی دفاع مقدس، دوره پنجم، شماره هجدهم
۱۱. برزنونی، فریبا و کسلخه، فریده (۱۴۰۴)، «بسیج دانش‌آموزی؛ تحلیل اهداف و تأثیرات تربیتی»، پیش‌چاپ مقاله در سیوبلیکا
۱۲. جعفری‌نژاد، مسعود و پاکزاد، حسین (۱۴۰۱)، «نقش و تأثیر رسانه‌ها در توسعه و ترویج فرهنگ ایثار و شهادت»، نخستین همایش ملی ترویج فرهنگ ایثار و شهادت
۱۳. چرخچی، ایرج؛ مریوانی، ناصر؛ ضیائی، محمدعلی (۱۳۹۹)، «اندیشه اجتماعی ضمان و مسئولیت اجتماعی در فقه امامیه و اهل سنت»، فصلنامه مطالعات توسعه اجتماعی ایران، دوره دوازدهم، شماره چهل و ششم
۱۴. دارابی، مجید (۱۴۰۳)، «راهکارهای ترویج فرهنگ ایثار و شهادت؛ رویکردی تمدنی»، فصلنامه مطالعات بنیادین تمدن نوین اسلامی، دوره هفتم، شماره دوم
۱۵. ربیع‌زاده، علی (۱۳۹۵)، «حقوق عمومی؛ دانش نظام‌ساز»، تهران: نشر سدید

۱۶. ردایی، هادی؛ ساده، احسان؛ امینی سابق، زین العابدین (۱۴۰۰)، «مکتب شهید سلیمانی»، رهیافت‌های نوین در مدیریت جهادی و حکمرانی اسلامی، دوره اول، شماره اول
۱۷. رضایی، محمد (۱۴۰۰)، «بسیج و توسعه فرهنگی»، تهران: نشر اندیشه
۱۸. رنجبر، محمدرضا (۱۳۹۹)، «فرهنگ ایثار و شهادت؛ مفهوم‌شناسی و ابعاد معنوی»، قم: مرکز پژوهش‌های اسلامی صدا و سیما
۱۹. رنجبر، محمدرضا و همکاران (۱۳۹۹)، «مفهوم‌شناسی فرهنگ ایثار و شهادت»، قم: مرکز پژوهش‌های اسلامی صدا و سیما
۲۰. زارعی، محمد و همکاران (۱۴۰۲)، «ارزیابی کارآمدی قانون جامع خدمات‌رسانی به ایثارگران»، فصلنامه سیاست‌پژوهی حقوق عمومی، دوره نهم، شماره دوم
۲۱. سلیمانی، محمد (۱۴۰۰)، «نقش تربیت اسلامی در تقویت هویت دینی نسل جوان»، فصلنامه تعلیم و تربیت اسلامی، دوره هجدهم، شماره دوم
۲۲. علوی‌نژاد، سید حیدر (۱۳۸۲)، «حق و تکلیف در نگاه قرآن»، پژوهش‌های قرآنی، شماره سی‌وپنجم و سی‌وششم
۲۳. عمید زنجانی، عباسعلی و محمدی، محمدعلی (۱۳۸۵)، «منابع و مبانی حقوق عمومی در اسلام»، فصلنامه اندیشه‌های حقوقی، شماره یازدهم
۲۴. عیوضی، محمدرضا و دامیار، محمد (۱۳۹۵)، «جنگ نرم و راهبردهای مقابله با آن در نظام تربیتی جمهوری اسلامی ایران»، فصلنامه پژوهش‌های راهبردی سیاست، دوره پنجم، شماره هجدهم
۲۵. فخرالاسلام، ابوالفضل و همکاران (۱۳۹۸)، «ابعاد و صور تلازم حق و تکلیف در اسلام»، فصلنامه متین، دوره بیست‌ویکم، شماره هشتادودوم
۲۶. فقیهی واعظی، محمد (۱۴۰۱)، «تأثیر فرهنگ ایثار و شهادت بر استحکام مبانی حقوق عمومی در نظام جمهوری اسلامی ایران»، فصلنامه مطالعات حقوق عمومی اسلامی، دوره پنجم، شماره دوم
۲۷. قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران (با تأکید بر اصول ۳، ۸، ۱۵۲، ۱۵۴)، تهران: دبیرخانه شورای نگهبان
۲۸. کاشانی، محسن (۱۴۰۱)، «نقش خانواده در ترویج فرهنگ ایثار و شهادت»، نخستین همایش ملی ترویج فرهنگ ایثار و شهادت
۲۹. گرجی‌ازندریانی، علی‌اکبر (۱۳۹۶)، «مبانی حقوق عمومی»، تهران: انتشارات جنگل
۳۰. مرادی مخلص، محمد (۱۴۰۲)، «مفهوم‌شناسی و مؤلفه‌های تعلیم و تربیت اسلامی»، فصلنامه پژوهش‌های تربیتی و اسلامی، دوره نهم، شماره اول
۳۱. مصطفوی، سیدمحمدحسن (۱۴۰۰)، «ابعاد مسئولیت اجتماعی در فقه اسلامی»، اولین کنفرانس بین‌المللی دانش و فناوری حقوق و علوم انسانی ایران
۳۲. مطهری، مرتضی (۱۳۸۷)، «جهاد»، تهران: انتشارات صدرا
۳۳. مهدوی‌زاهد، محمدرضا (۱۳۹۹)، «حقوق عمومی در نظام اسلامی: مبانی، ساختار و کارکردها»، تهران: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
۳۴. میرزایی، مرتضی (۱۴۰۱)، «تحلیل حقوقی کارکردی سازمان بسیج مستضعفین»، فصلنامه مدیریت جهادی، دوره چهارم، شماره سوم

احمدی سربرزه (۳۰ - ۴۳)

۳۵. میرزایی، مهدی و عامری پور، عباس (۱۴۰۱)، «راهکارهای نهادینه سازی فرهنگ ایتار و شهادت»، فصلنامه شاهد اندیشه، دوره سوم، شماره اول
۳۶. نصیری، محمد و بختیاری، علی (۱۴۰۱)، «تبیین جامعه شناختی فرهنگ ایتار و شهادت»، تهران: پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی
۳۷. نقوی، علی و همکاران (۱۴۰۲)، «نقد مبانی افراط گرایی دینی و بررسی مؤلفه های تأثیرگذار تربیت اسلامی»، فصلنامه تعلیم و تربیت اسلامی، دوره سی و یکم، شماره سوم
۳۸. وصیت نامه سیاسی الهی امام خمینی (ره)، تهران: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی
۳۹. ویژه، محمدرضا (۱۳۹۵)، «کلیات حقوق اساسی»، تهران: سمت

